

18. Правовые системы стран мира: энциклопедический справочник / [отв. ред. А.Я. Сухарев]. – 3-е изд., исправл. и доп. – М.: НОРМА, 2003. – 976 с.
19. Държавно устройство на България / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://bg.wikipedia.org/wiki/Държавно_устройство_на_България
20. Politics_of_Romania / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Romania
21. Котик В. Деякі аспекти конституційного права Румунії щодо розподілу повноважень між вищими гілками державної влади / В. Котик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 4. – С.180-192.
22. Осадца І. Республіка Болгарія після трьох років членства в Європейському Союзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.social-science.com.ua/jornal_content/179/political_problems
23. Індекс сприйняття корупції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_сприйняття_корупції
24. Госдеп США признал наличие коррупции во всех сферах управления Болгарии / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bgnews0001.livejournal.com/407838.html>
25. Nations in Transit 2010 Tables / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT-2010-Tables-final.pdf>
26. The Global Competitiveness Report 2010-2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
27. Індекс свободи преси / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_свободи_преси

УДК 342: 342.565.2 (477)

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сквірський І.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення місця та ролі рішень Конституційного Суду в системі джерел конституційного права України крізь призму дослідження їх правової природи та юридичної сили.

Ключові слова: рішення Конституційного Суду України, правовий прецедент, правова позиція, конституційний контроль, конституційна юстиція, правова доктрина, нормативно-правовий акт.

Сквирский И.О. РЕШЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина
Статья посвящена исследованию проблем определения места и роли решений Конституционного Суда в системе источников конституционного права Украины сквозь призму определения их правовой природы и юридической силы.

Ключевые слова: решения Конституционного Суда Украины, правовой прецедент, правовая позиция, конституционный контроль, конституционная юстиция, правовая доктрина, нормативно-правовой акт.

Skvirsky I.O. DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE SOURCES OF CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article investigates the problems of defining the place and role of the Constitutional Court decisions in the system of constitutional law sources in Ukraine through the prism of their study of the legal nature and validity.

Key words: decision of the Constitutional Court of Ukraine, legal precedent, legal position, constitutional control, constitutional justice, legal doctrine, legal act.

Проблема визначення місця та ролі рішень Конституційного Суду в системі джерел конституційного права України є досить актуальною на сучасному етапі державотворення,

оскільки саме в них втілюється сукупна дія усіх аспектів організації та здійснення судового конституційного нагляду. Займаючи особливе, досить важливе місце в системі конституційно-правового регулювання рішення Конституційного Суду характеризуються низкою специфічних особливостей та якостей, здатні породжувати різні правові наслідки, а отже їм притаманна юридична сила, яка в межах внутрішнього сегмента національної правової системи поступається лише юридичній силі Конституції України. Саме цим обумовлюється актуальність та необхідність комплексного дослідження рішень Конституційного Суду України як джерел конституційного права.

В юридичній літературі постійно точаться дискусії про те, чим насправді є рішення конституційного суду: правозастосовчими актами, судовими прецедентами, конституційною доктриною, правовими преюдиціями, нормативними актами чи особливими джерелами конституційного права. Одні вчені, посилаючись на особливості романо-германської правової традиції, яку наслідує і Україна, стверджують, що рішення конституційного суду (як і інші судові рішення) не є джерелом права у власному розумінні, адже судова правотворчість (судовий прецедент) відсутня, інакше це призведе до змішування функцій судової та законодавчої влади і тим самим суперечитиме конституційному принципу розподілу влади. Інші, дотримуються думки про специфіку правової системи держав «перехідного типу» і вбачають у рішеннях конституційного суду певне джерело права у формі прецеденту чи «нетрадиційних» актів у системі законодавства. Проте єдності думок щодо вказаної проблеми та однозначного визначення правової природи та сутності рішень конституційного суду та їх місця в системі джерел конституційного права ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі не існує, утім це питання на сьогоднішній день є досить важливим у теорії і практиці конституційного судочинства.

Метою даної статті є визначення місця та ролі рішень конституційного суду в системі джерел конституційного права України на підставі дослідження їх правової природи та юридичної сили.

Узагальнюючий аналіз наукових досліджень дає підстави говорити про те, що на сьогоднішній день серед основних проблем конституційного правосуддя (в тому числі і визначення правової природи, місця та ролі в системі джерел конституційного права рішень Конституційного Суду України) практично не існує таких, щодо яких сформувалася б єдина позиція в теоретиків права, хоча вказаною проблемою займалися такі вчені вітчизняної та зарубіжної юридичної науки, як: Н.А. Богданова, А.Д. Бойков, Н.В. Вітрук, Ю.В. Гаврюсов, Є.П. Євграфов, В.В. Захаров, В. Кампо, В.А. Кряжков, Л.В. Лазарєв, А.А. Петров, М.Л. Романов, М. Савчин, В. Скомороха, А. Стрижак, Б.С. Ебзєєв та інші.

Дослідження проблеми місця та ролі рішень конституційного суду в системі джерел конституційного права України, насамперед, пов'язане з необхідністю визначення сутності та змістової складової такої правової категорії, як «джерело права».

На сьогоднішній день одні вчені розуміють під джерелом права «зовнішні форми вираження і закріплення правил поведінки загального характеру» [1, 21], інші, вважають, що це «акти компетентних державних органів, що встановлюють чи санкціонують норми права, зовнішні форми вираження правотворчої діяльності держави, за допомогою яких воля законодавця стає обов'язковою для виконання» [2, 168]. Існує також досить нетрадиційна думка, у відповідності до якої під джерелом права розуміється «культура, яка в процесі селективної еволюції вбирає в себе соціальний досвід і виявляється в загальнообов'язкових правилах поведінки» [3, 138]. Висловлені позиції вчених не повністю враховують сучасні реалії нормотворчої діяльності, і в переважній більшості вважають джерело права формою вираження волі законодавця, хоча на сучасному етапі державотворення це вже не відповідає дійсності. Акцентуємо увагу, що сучасна юридична наука ще й досі спирається на праці дослідників радянської правової думки, які в переважній більшості вважали, що єдиним джерелом права є нормативний акт. Тому і серед сучасних науковців досить часто поняття «система джерел права» автоматично замінюється поняттям «система законодавства», хоча в сучасному демократичному суспільстві спостерігається існування досить розширеної системи джерел права, авторитет та юридична сила яких залежить від правової системи певної країни.

Так, С.С. Алексеев вважає, що характерною рисою сучасного позитивного права є його формалізований характер, джерела ж права, вважає вчений, є також і формами надання нормам права загальнообов'язкового значення, також джерелам права властивий офіційний характер, що обумовлює їх державну забезпеченість. У цьому зв'язку джерела права досить часто називають формою «буття юридичних норм» [4, 76]. Подібної думки дотримується і Г.Н. Муромцев, який вважає: «.. якщо право відрізняється від інших соціальних регуляторів своїм обов'язковим характером, то джерелом правових норм є «децо», що надає йому цю загальнообов'язковість. На його думку, «під джерелом права слід розуміти обумовлений характером праворозуміння даного суспільства спосіб визнання соціальних норм в якості загальнообов'язкових» [5, 144].

Що ж стосується джерел саме конституційного права України, тут існує певна специфіка. Так, О.Є. Кутафін вважає, що джерела конституційного права характеризуються певними рисами, які притаманні саме їм. По-перше, вони втілюють рішення правотворчих органів про створення, зміну чи скасування норм конституційного права. По-друге, є тією формою, в якій норми конституційного права виступають у реальному житті, з якої виходять знання про чинне конституційне право. По-третє, визначають основи змісту і форму джерела права для всіх інших галузей права [6, 164-165].

Отже, у конституційному праві під «джерелом права» традиційно розуміється нормативний акт, який містить конституційно-правові норми. Проте таке визначення на сьогоднішній день вже не відображає усю динамічну природу конституційно-правової доктрини, оскільки в процесі розвитку конституційне право поступово збагачують джерела, які не можна вважати нормативно-правовими актами та які, все ж таки, здійснюють суттєвий вплив на систему конституційного права. Так, серед «нетрадиційних» джерел конституційного права можна виділити наступні: Конституційний договір, рішення Всеукраїнського референдуму, рішення та висновки Конституційного Суду України тощо.

Дослідження місця та ролі рішень Конституційного Суду унеможлиблюється без чітких уявлень про їх правову природу, специфічний механізм їх впливу на законодавство і правозастосовчу практику, порядок і застосування відповідальності за невиконання.

Деякі вчені вважають рішення конституційного суду особливими правовими актами судової влади при здійсненні ним своїх повноважень у процесі розгляду конкретних справ. Так, Б.С. Ебзеев вважає, що всі рішення конституційного суду є джерелами права, і їм притаманна матеріально-правова сила закону. Прецеденти створювані конституційним судом, як і акти, власне тлумачення, мають нормативно-регулятивне значення, у цьому сенсі вони також є найвищими за своєю юридичною силою правовими нормами, що поширюються на невизначене коло випадків і суб'єктів конституційних правовідносин [7, 12]. На думку Л.В. Лазарева, рішення конституційного суду також носять здебільшого прецедентний характер, – це означає, що висловлена в ньому правова позиція відносно конституційності конкретного акта чи норми є взірцем (правилом), яким повинні керуватись законодавчі, судові та інші органи, посадові особи при вирішенні питань у рамках своєї компетенції стосовно аналогічних за змістом актів, норм» [8, 8]. Інший вчений В.В. Захаров визначає рішення конституційного суду як правовий акт, прийнятий на засіданнях у визначеному законом порядку і втілений у встановленій формі, який констатує встановлення певних фактів і обставин, що містять державно-правові накази і мають обов'язковий характер, яким остаточно вирішується питання, віднесене до компетенції конституційного суду [9, 36]. Отже, на думку цих вчених, рішення конституційного суду варто відносити до рішень прецедентного характеру, проте, не дивлячись на наявність у них певних якостей, характерних для прецеденту таких як сфера поширення не тільки на конкретний випадок, а й на всі аналогічні випадки та офіційний характер, який робить їх реалізацію обов'язковою на всій території країни, все ж таки вважаємо, що їх не можна повністю ототожнювати і відносити до судових прецедентів з огляду на особливість правового статусу органу конституційної юрисдикції. Для підтвердження вказаної позиції слід, насамперед, надати визначення поняттю «судовий прецедент», під яким традиційно в юридичній літературі розуміють «рішення суду з конкретної справи, яке слугує взірцем для прийняття в майбутньому рішень з інших справ, які виникають у зв'язку із аналогічними фактичними обставинами» [10, 569]. Отже, судові рішення, яке стає прецедентом, є обов'язковим, зазвичай, для судів, які розглядають аналогічні справи, тобто для судів з однаковою підсудністю, рішення ж органу

конституційної юрисдикції можуть мати прецедентний характер виключно для Конституційного Суду України, оскільки інших органів із подібним правовим статусом в Україні не існує. Контраргументом для визнання рішень конституційного суду прецедентами є також те, що сфера їх дії виходить за межі конкретної ситуації, адже вони набувають якості імперативної спрямованості не на конкретний випадок, а на певний нормативний акт. Таким чином, вважаємо, що не можна відносити рішення Конституційного Суду до судових прецедентів у їх класичному розумінні.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі, поступово формується думка про однозначне визнання рішень органу конституційної юрисдикції джерелами конституційного права України, хоча дискусійним залишається питання про їх місце в ієрархічній системі законодавства держави. Так, В.І. Цоклан та В.Л. Федоренко [11, 144] визнають за рішеннями і висновками Конституційного Суду України юридичних властивостей підзаконних джерел конституційного права України. Вчені обґрунтовують свою позицію тим, що акти Конституційного Суду України юридично закріплюють суверенну волю держави в особі Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Основного Закону, водночас вони не можуть набувати силу законів, оскільки прийняття законів України, відповідно до п.3 ст.85 Конституції України, є виключним повноваженням Верховної Ради України. Подібної точки зору дотримується М.В. Савчин [12, 420], який вважає, що за своєю юридичною природою рішення Конституційного Суду є додатковим (субсидіарним) джерелом конституційного права. Субсидіарність природи рішень Конституційного Суду вчений обґрунтовує тим, що вони приймаються виключно на основі Конституції та в рамках процедури конституційного провадження, визначеної Законом. Критерієм правосудності рішень Конституційного Суду виступають положення Конституції України.

Вважаємо, що не можна погоджуватись із віднесенням рішень Конституційного Суду до підзаконних, додаткових, субсидіарних джерел, оскільки їх вплив на сучасну систему конституційного права є очевидним, підтвердженням та прикладом чого є прийняття найбільш значущого за всю історію існування органу конституційної юрисдикції в Україні рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20–рп2010 [13] у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) яке позначилось на всій конституційно-правовій системі та суттєво вплинуло на розвиток науки конституційного права.

Як зазначає Є.П. Євграфова [14, 47-48], яка категорично заперечує віднесення рішень і висновків Конституційного Суду до підзаконних актів, на рівні конституційних правовідносин орган конституційної юрисдикції виступає єдиним органом конституційного контролю, який своїми рішеннями зобов'язує всі без винятку органи державної влади – Президента, Верховну Раду, Кабінет Міністрів, суди загальної юрисдикції, інші органи державної влади, а також Верховну Раду Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування привести у відповідність з Конституцією прийняті ними юридичні акти – закони, укази, постанови тощо в разі визнання їх неконституційними.

Вважаємо, що на сьогоднішній день цілком правомірним є визнання наявності в Конституційного Суду України так званих квазінормативних повноважень, а отже стає очевидним, що рішення Конституційного Суду однозначно є специфічним джерелом конституційного права України, яке займає визначальне місце у всій правовій системі і має на неї суттєвий вплив.

Деякі вчені вважають, що Конституційний Суд у процесі визнання неконституційними деяких законів, виступає в ролі так званого «негативного законодавця», проте в жодному випадку він не створює позитивних правових норм. Тому, на думку П.Є. Кондратова [15, 246], і фактичним, і юридичним регулятором суспільних відносин виступають не його рішення, а Конституція і нормативні акти, прийняті законодавцем, Президентом чи Урядом. З цим твердженням не можна повністю погодитись, адже, дійсно, рішення Конституційного Суду України, не встановлюють будь-яких норм права, що не властиве його призначенню, а лише «звільняють» («очищують») систему законодавства від актів чи окремих положень, що суперечать Конституції [14, 50]. Саме в цьому контексті, вважаємо, що рішення Конституційного Суду

України підпадають під визначення поняття нормативно-правового акта, оскільки ними фактично «скасовуються» закони, інші правові акти повністю чи в окремі частині, які з дня ухвалення рішення втрачають чинність і, таким чином, не потребують підтвердження відповідним правотворчим органом. Проте слід зазначити, що досить часто законодавець ігнорує рішення Конституційного Суду, оскільки на сьогоднішній день у Законі України «Про Конституційний Суд України» не врегульовано механізм виконання цих рішень та не прописана відповідальність за їх невиконання. До повноважень Конституційного Суду України не належить встановлення правил і форм правового регулювання конкретних суспільних правовідносин та заповнення прогалин у законодавстві, проте приведення закону або іншого нормативного акта у відповідність до Конституції України є обов'язком органу державної влади, який цей акт видав.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку України як правової держави конституційне правосуддя можна сприймати як якісно нове явище для вітчизняної правової системи, яке характеризується специфічними ознаками. Конституційний Суд, насамперед, покликаний перевіряти конституційно-правову якість законів та інших нормативно-правових актів шляхом усунення з них неконституційних положень, змінюючи тим самим їх нормативно-правовий зміст, чи виключення з правової системи закону в цілому як неправомірного, неконституційного, що в будь-якому випадку тягне за собою зміни в нормативно-правовому масиві, тим самим впливаючи на систему конституційного права. Тому цілком логічним є визнання рішень Конституційного Суду джерелами конституційного права України, хоча проблема визначення їх місця та ролі в системі джерел конституційного права України і потребує подальшого всебічного та більш ґрунтовного дослідження в сучасних умовах державотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основы государства и права / Под ред. О.Е. Кутафина. – М.: Юрист, 1997. – 360 с.
2. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. Сухарев Я.А. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 528 с.
3. Спиридонов Л.И. Теория государства и права / Л.И. Спиридонов. – М.: Проспект, 1996. – 304 с.
4. Алексеев С.С. Государство и право / С.С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1993. – 176 с.
5. Теория государства и права / Под ред. Г.Н. Манова. – М.: БЕК, 1996. – 336 с.
6. Кутафин О.Е. Избранные труды: в 7 томах. Том 1. Предмет конституционного права / О.Е. Кутафин. – М.: Проспект, 2011. – 448 с. (С. 164–165).
7. Эбзеев Б.С. Толкование Конституции Конституционным Судом Российской Федерации: теоретические и практические проблемы / Б.С. Эбзеев // Государство и право. – 1998. – №5. – С. 5–12.
8. Лазарев Л.В. Конституционный Суд и развитие конституционного права / Л.В. Лазарев // Журнал Российского права. – 1997. – №11. – С. 3–13.
9. Захаров В.В. Решения Конституционного Суда Российской Федерации как источник конституционного права / В.В. Захаров. – М.: Юрлитинформ, 2005. – 248 с. (С. 36).
10. Конституционное право. Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
11. Цоклан В.І. Система джерел конституційного права України / В.І. Цоклан, В.Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 400 с.
12. Джерела конституційного права України / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик. – К.: Наукова думка, 2010. – 707 с.
13. У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>.

14. Євграфова Є.П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід) / Є.П. Євграфова. – К.: КНТ, 2007. – 184 с.
15. Федеральный конституционный закон «О Конституционном Суде Российской Федерации». Комментарий. – М.: Юридлит, 1996. – 468 с.

УДК 342:340.11

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ВПЛИВОМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Коваль Д.О., аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті детально вивчається питання становлення інституту захисту культурних цінностей під впливом подій, пов'язаних із другою світовою війною. Окреслені головні особливості розвитку цього інституту у вказаний період, а також проаналізовано фактори, що посприяли встановленню дієвої міжнародно-правової системи захисту культурних цінностей у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: культурні цінності, реституція, захист об'єктів під час збройного конфлікту, Гаазька конвенція, пакт Рериха.

Коваль Д.А. СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

В статье детально изучен вопрос становления института защиты культурных ценностей под влиянием событий, связанных со второй мировой войной. Очерчены основные особенности развития этого института в указанный период, а также проанализированы факторы, которые поспособствовали установлению действенной международно-правовой системы защиты культурных ценностей во второй половине ХХ века.

Ключевые слова: культурные ценности, реституция, защита объектов во время вооруженного конфликта, Гагская конвенция, пакт Рериха.

Koval D.O. THE ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF CULTURAL PROPERTY UNDER THE INFLUENCE OF WORLD WAR II / National university «Odessa law academy», Ukraine

The article examined in detail the question of the cultural property protection development under the influence of World War II. Also the main features of such development are marked in the article. The article consist deep analysis of factors that contributed to the establishment of an effective international legal protection of cultural property in the second half of the twentieth century.

Key words: cultural property, restitution, protection of objects during an armed conflict, the Hague Convention, the Roerich Pact.

Друга світова війна, підготовка до неї та подолання її негативних наслідків кардинально змінили ставлення світового співтовариства як на морально-психологічному, так і на міжнародно-правовому рівні до питання захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Такі зміни пов'язані із руйнівними для культурних цінностей подіями, що мали місце в 30-40-х роках ХХ століття. Гостре питання захисту культурних цінностей постало в цей час з багатьох як юридичних, так і соціально-політичних причин, серед яких можливо виділити наступні:

- ✓ будь-який збройний конфлікт неминуче створює небезпеку для культурних цінностей, а особливо таку небезпеку створюють широкомасштабні війни, театр дій яких охоплює не один континент;
- ✓ доктрина нацизму, створена Адольфом Гітлером, поділяла все мистецтво на «нормальне» та «дегенеративне». До дегенеративного мистецтва ставлення німецької влади, а отже й армії, було вкрай негативне. Власне, твори, що були віднесені до цієї категорії, не вважались мистецтвом взагалі. Тому було дозволено розкрадання таких творів, їх нищення і т.д.;
- ✓ ще одним постулатом нацизму була концепція єдності німецького культурного спадку, яка зводилась до того, що предмети та витвори німецької культури (особливо твори так